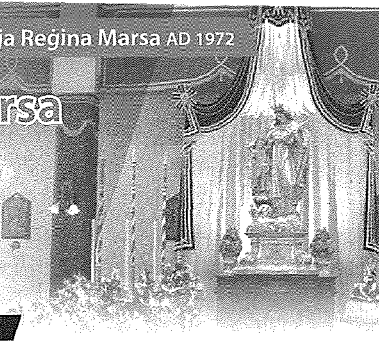

Iċ-Ċimiterju tat-Torok fil-Marsa

Informazzjoni miġbura minn Joe Cassar

Iċ-Ċimiterju Militari Tork, magħruf ukoll bħala ċ-Ċimiterju Militari Ottoman huwa ċimiterju fil-Marsa, ikkummissjonat mis-sultan Ottoman Abdülaziz biex jissostitwixxi ċimiterju Musulmani preċedenti. Inbena bejn l-1873 u l-1874. Iċ-ċimiterju kien iddisinjat mill-perit Malti Emanuele Luigi Galizia, u huwa mibni fi stil Orjentali Eżotiku. Illum dan iċ-ċimiterju huwa miżmum mill-gvern Tork. Oriġinarjament iċ-ċimiterju ġie msemmi bħala ċ-Ċimiterju ta' 'Mahomedan'. Dan jixhdu għalih kitbiet fuq bosta dokumenti storici, u msemmi wkoll bħala ċ-Ċimiterju tal-Martri fit-Turkija.

L-istorja taċ-Ċimiterju

Il-Marsa hija post famuż għall-oqbra tat-Torok u dan jixhdu għalih numru ta' ċimiterji Musulmani li minn żmien għal żmien jinstabu f'diversi postijiet madwar il-Marsa li whud minn dawn l-iskavi jmorru lura għas-seklu 16. Ċimiterju fil-Menqa kien fih l-oqbra tas-suldati Ottoman maqtula fl-Assedju l-Kbir ta' Malta tal-1565 kif ukoll skjavi Musulmani li mietu f'Malta. Dan iċ-ċimiterju ġie sostitwit minn ieħor ħdejn Spencer Hill fl-1675, wara l-kostruzzjoni tal-Linji tal-Furjana. Waqt xogħlijiet li kienu qed isiru fit-toroq tal-madwar, instabu fdalijiet ta' għadam uman li huwa maħsub li l-oriġini tagħhom hija minn wieħed minn dawn iċ-ċimiterji. Fl-1865, iċ-ċimiterju tas-seklu 17 kellu jiġi rilokat biex jagħmel spazju għal xogħlijiet ippjanati fit-toroq, b'qabar minnhom li jmur lura sal-1817 ġie konservat fil-Mużew Nazzjonali tal-Arkeoloġija fil-Belt Valletta.

Dettalji Ġeometriċi taċ-Ċimiterju

Fl-1871, biċċa art fiż-żona msemmija 'Ta' Sammat' fil-Marsa ġiet magħżula bħala l-post il-ġdid fejn kellu jinbena ċimiterju. Dan ic-ċimiterju l-ġdid ġie kkummissjonat mis-sultan Ottoman Abdülaziz, u nbena bejn l-1873 u l-1874. Il-kostruzzjoni damet iktar minn sitt xhur biex titlesta. Ġiet

iddisinjata mill-perit Malti Emanuele Luigi Galizia, li ddisinja ħafna bini ieħor f'firxa ta' stili kontrastanti inklużi ċ-Ċimiterju ta' denominazzjoni mħallta Ta' Braxia u ċ-Ċimiterju tal-Addolorata.

L-eżitu ta' dawn tal-aħħar kien pertinenti għall-ħatra ta' Galizia bħala l-perit taċ-Ċimiterju Militari Tork. F'dak iż-żmien id-disinn għall-proġett kien uniku fl-arkitettura Maltija. Galizia ngħata l-Ordni tal-Medjidie mis-sultan Ottoman għat-tfassil taċ-ċimiterju Tork u għalhekk sar Kavallier ta' dik l-ordni. Fl-aħħar tas-seklu dsatax iċ-ċimiterju sar wieħed monumentali minħabba l-arkitettura pittoresk tiegħu. Fil-bidu tas-seklu għoxrin sar obbligu li jinkiseb permess mid-Dipartiment tas-Saħħa għal kull dfin fiċ-ċimiterju. Dan minħabba skopijiet sanitarji.

Minħabba li dak iż-żmien Malta ma kelliex moskea, iċ-ċimiterju kien ġeneralment użat għat-talb tal-Ġimgħa sakemm il-kostruzzjoni ta' moskea f'Raħal Ġdid ġiet konkluża. Moskea żgħira fiċ-ċimiterju kienet maħsuba biex tintuża għat-talb waqt ċerimonji okkażjonali tad-dfin, iżda l-bini u l-bitħa taċ-ċimiterju kienu l-uniku post fejn seta' jsir it-talb pubbliku għall-Musulmani sal-bidu tas-snin sebgħin. Moskea ta' daqs xieraq ġiet iddisinjata mill-Perit Galizia imma l-proġett ġie abbandunat.

It-tpinġija hija disponibbli fl-arkivji Torok f'Istanbul li għandhom il-kliem "Progetto di una moschea - Cimitero Musulmano". Raġuni possibbli għall-ixkaffar ta' dan il-proġett kienet is-sitwazzjoni ekonomika u t-tnaqqis politiku tal-Imperu Ottoman. Ċimiterju Lhudi nbena direttament maġenb iċ-ċimiterju Tork fl-1879. Dan ġie ddisinjat mill-perit Ingliż Webster Paulson fi stil Neoklassiku. Wara l-bini ta' dan iċ-ċimiterju Lhudi li nbena taħt il-Gvernatur Sir Harry Luke, (forsi mingħajr ma kien konxju li t-Torok mhumiex Għarab), aktar tard iddikjara li din ż-żona hija l-uniku post fid-dinja fejn l-Għarab u l-Lhud jinsabu fil-paċi flimkien.

Matul l-Ewwel Gwerra Dinjija, xi priġunieri tal-gwerra Torok li mietu f'Malta ġew midfuna f'dan ċ-ċimiterju. Bejn is-snin 1919 u 1920 iċ-ċimiterju Tork ġie restawrat u matul dan il-perjodu ra wkoll rinnovament biż-żieda ta' monument li jikkomemora l-priġunieri tal-Ewwel Gwerra Dinjija li mietu f'Malta u l-bini ta' funtana prominenti.

Il-proġett twettaq mill-Uffiċjal Ottoman Kuşcubaşı Eşref Bey. Iċ-ċimiterju fih ukoll l-oqbra ta' xi suldati Musulmani minn pajjiżi tal-Commonwealth (sebgħa mill-Ewwel Gwerra Dinjija u erbgħa mit-Tieni Gwerra Dinjija) kif ukoll ħmistax-il suldat Franċiż. Il-Qabar tal-Commonwealth u l-oqbra tal-gwerra Franċiżi huma kkurati mill-Kummissjoni tal-Commonwealth Graves War

Lura fl-2002 ġie osservat li ċ-ċimiterju kien evidentement nieqes mill-manutenzjoni u wara li nfetaħ ċimiterju Musulmani ġdid ħdejn il-Moskea ta' Mariam Al-Batool f'Raħal Ġdid, dan iċ-ċimiterju waqa' fi stat ta' abbandun totali. Kien hemm deterjorament kbir fil-ġebla peress li ż-żona hija suxxettibbli għall-għargħar u minħabba t-tniġġis mill-karozzi, peress li s-sit huwa viċin it-toroq maġġuri tal-Marsa. Aktar dannu ġie kkawżat minn inċidenti bil-karozzi matul is-snin.

Il-proġett għar-restawr taċ-ċimiterju beda fl-2015, u kien imħallas mill-gvern Tork. Fl-2016 kien hemm applikazzjoni għall-ippjanar għal stazzjon tal-fjuwil ħdejn iċ-ċimiterju u, kieku din id-deċiżjoni kienet favorevoli, dan seta' kien id-'dfin' għall-arkitettura taċ-ċimiterju nnifsu. L-applikazzjoni ppreżentata mill-kumpanija Cassar Fuel, ġiet opposta mill-Gvern Tork u minn bosta entitajiet Maltin.

Illum iċ-ċimiterju jaqa' taħt ir-responsabbilità tal-gvern Tork u huwa skedat bħala bini ta' Grad 1. Normalment bini ta' dan il-grad ma jkunx aċċessibbli għall-pubbliku u min ikun irid jidħol fih l-ewwel iridu jikkuntattjaw lill-ambaxxata Torka biex jirranġaw żjara. Il-Ministru Tork għall-Agrikoltura, l-Ikel u l-Bhejjem Mehmet Mehdi Eker żar iċ-ċimiterju fl-2012, u l-Prim Ministru Binali Yıldırım żaru fl-2017.

L-Arkitettura

Iċ-Ċimiterju Militari Tork huwa mfassal fi stil *flamboyant*, u eżotiku relatat ma' movimenti Orjentali u Romantiċi. Iċ-ċimiterju fil-Marsa probabbilment serva bħala sors ta' ispirazzjoni għad-disinn tal-Padiljun Irjali fi Brighton fir-Renju Unit. Il-kittieb u l-artist Terrance Mikail Patrick Duggan sejjaħ iċ-ċimiterju "l-Ottoman Taj Mahal" u rrefera għalih bħala "l-inqas magħruf u ċertament illum l-iktar bini importanti ta' Ottoman tas-seklu dsatax li jibqa' ħaj, li nbena lil hinn mill-fruntieri tas-Sultanat Ottoman.

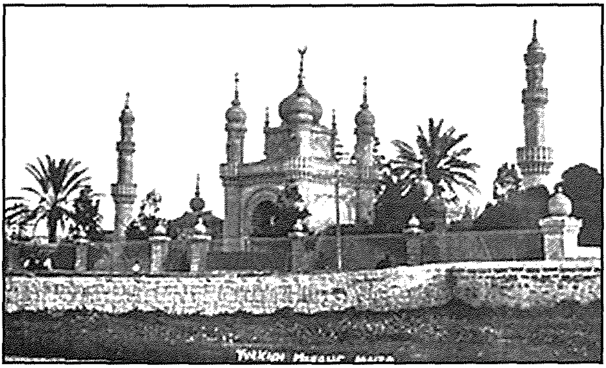
Ritratt li juri ċ-ċimiterju fil-bidu tas-seklu għoxrin

Iċ-ċimiterju huwa mibni minn ġebla tal-franka Maltija, u xi wħud mill-ġebel fihom disinji ġeometriċi

minquxin b'mod intriċċ. Għandu pjan rettangolari, u l-ispazju magħluq għall-ħitan jinkludi strutturi li jixbhu lil mini. Id-daħla hija minn struttura ċentrali li għandha koppla tawwalija u erba' minaretti. Il-minaretti kollha huma kkupjati b'kopuli proporzjonati tal-ġir. Ġewwa ċ-ċimiterju hemm struttura b'loġoġ forom ta' nagħal taż-żwiemel u funtana f'bitħa miftuħa.

Mingħajr eċċezzjoni, dawk kollha midfuna fiċ-ċimiterju għandhom jitqiesu li jistqarru l-fidi Iżlamika qabel ma jmutu. L-oqbra fiċ-ċimiterju Tork huma mibnija b'tali mod li jħarsu lejn Mekka. L-oqbra tas-seklu 19 u l-bidu tas-seklu 20 għandhom skrizzjoni antika Torka bl-użu tal-kaligrafija Għarbija.

Nies midfuna fiċ-ċimiterju joriġinaw minn pajjiżi differenti, inklużi t-Turkija, l-Alġerija, l-Eġittu, il-Polineżja Franċiża, il-Libja, l-Indja, l-Indoneżja, il-Marokk, il-Mjanmar u s-Somalja. Filwaqt li s-Sultan Ottoman kien Musulman, il-konsolat tiegħu li rnexxielu jwettaq il-proġett kien Lhudi (Naoum Duhany Efeendy) u l-perit kien Kattoliku Ruman. Irħam bl-iskrizzjoni Franċiża jikkommemora dan ġewwa ċ-ċimiterju.

L-iskrizzjoni tghid:

ALORS – QUE – LE – SOLEIL – SERA – COURBÉ
ET – LES – ÉTOILES - TOMBERONT
DES - TOMBEAUX – SCELLÉS - PAR - LA - MORT
SERONT - BOULEVERSÉS
ET - DE - CE – LIT - DE - POUSSIÈRE
EVEILLÉS - DU - SOMMEIL
SORTIRONT – ROYONNANTS
LES – ENFANTS – DE – LA – FOI – ET – DE – LA - PRIÈRE

DIEU - N'EST - IL - PAS - ASSEZ - PUISSANT
POUR – FAIRE – REVIVRE - LES - MORTS

ÉRIGÉ – EN - L'ANNÉE – DE - L'HÉGIRE – 1290
SOUS – LE – RÈGNE – DE – SA – MAJESTÈ – IMPÉRIAL
ABDUL – AZIZ – KHAN
EMPEREUR – DES – OTTOMANS
NAOUM – DUHANY- EFEENDY
SON – CONSUL – GÉNÉRAL – À – MALTE

E. L. GALIZIA – ARCHITECTE

Tifsira:
Hekk kif ix-xemx tgħib u jfeġġu l-istilel, l-oqbra ssiġillati mill-mewt jiġu mfixkla u minn din is-sodda ta' trab, imqajma mill-irqad, joħorġu radjanti it-tfal tal-fidi u talb.

Mhux Alla b'saħħtu biżżejjed biex iqajjem il-mejtin?

Inbena fis-sena 1290 mill-ħaġar matul ir-renju tal-Maestà Imperjali tiegħu Abdul Aziz Khan Imperatur tal-Ottomani.
Naoum Duhany Efeendy - il-Konslu Ġenerali tiegħu f'Malta.

E. L. Galizia – Arkitett.